

TURDI FAROG'İY G'AZALLARIDA TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TIMSOLLAR UYG'UNLIGI

Nuraliyeva Gulchehra

FarDU Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Turdi Farog'iy ijodining badiiy-estetik xususiyatlari, uning g'azallarida tarixiy haqiqat va badiiy timsollar o'zaro uyg'unlashuvi tahlil etildi. Shoirning turli davriy siyosiy jarayonlarga munosabati, xalq ruhiyati, adolat iztiroblari hamda hukmdorlar faoliyatiga bergan bahosi g'azal namunalari asosida ilmiy talqin qilindi.

Kalit so'zlar: Turdi Farog'iy, tarixiy haqiqat, badiiy timsol, lirika, adolat g'oyasi, xalq ruhi, siyosiy lirika, mumtoz adabiyot, poetik obyekt, tazod.

XVII asr o'zbek adabiy muhitining yorqin vakillaridan biri bo'lgan Turdi Farog'iy ijodi o'zining ijtimoiy-siyosiy teranligi, xalq ruhiyatini badiiy obrazlarda ifodalash qobiliyati va voqealarga befarq bo'lmagan poetik nigohi bilan ajralib turadi. Shoir g'azallarida aks etgan tarixiy haqiqat o'z davrining murakkab siyosiy jarayonlari, markazlashgan davlatning tanazzuli, hokimlarning beparvoligi va xalqning adolat haqidagi istaklarini badiiy timsollar vositasida ifodalaydi.

Turdi Farog'iy g'azallarida tarixiy voqelik bevosita xronologik bayon emas, balki poetik tafakkur mahsuli, obrazlar orqali gavdalanadigan estetik haqiqatdir. Shoirning adolatsizlik va zulmni keskin qoralashi, Abdullaxon II davridagi tartib-intizom va keyinchalik yuzaga kelgan siyosiy beqarorlikka munosabati, ko'ngil va vijdon mezoni orqali baholangan hukmdor siymolari g'azallar mazmunida markaziy o'rin egallaydi. Shu bois Turdi Farog'iy lirikasida tarixiy haqiqat bilan badiiy timsol o'rtasidagi uyg'unlik shoir dunyoqarashining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Turdi Farog'iy yashagan davr — Ashtarxoniylar hukmronligi, ichki nizolar, taxt uchun kurashlar, hokimlar o'rtasidagi ixtiloflar avj olgan murakkab tarixiy davr edi. Shoirning ko'p g'azallari aynan ana shu

vaziyatlardan tugʻilgan iztirob, xalqparvarlik tuygʻusi va adolat talabidan kelib chiqadi. Farogʻiy gʻazallarida kuchli hukmdor, oqil podshoh, adolatli davlat boshligʻi obrazlari maqtov orqali emas, balki adolatsizlikni tanqid qilish fonida yorqinlashadi. Shoir tarixiy haqiqatni toʻgʻridan-toʻgʻri bayon qilishdan koʻra, uni xalqning ruhiy holati, zamon nosogʻlomligi, riyo, zolimlik kabi tushunchalar orqali ifodalaydi. Masalan, u ayrim hukmdorlarning oqilona siyosat yurita olmaganini kinoya bilan bildiradi, ularning shunchaki toj-taxtga oʻtirgan boʻlsa-da, xalqning dardidan bexabar ekanini timsollar vositasida oʻquvchiga yetkazadi. Shoirning bir gʻazalida hukmdorning adolatsizligi “zulm quyoshi”, “qaragan sayin boshga yogʻiladigan olmishsiz yomgʻir” tarzida obrazlashtiriladi. Bu timsollar oʻz davrining syasi qiyofasini badiiy idrok bilan uygʻun holatda ochib beradi. Turdi Farogʻiy gʻazallarida eng koʻp uchraydigan timsollardan biri arslon, fil, shamshir, darvesh, gʻanim, xalq, maskan kabi obrazlardir. Bu timsollar oddiy poetik bezak emas, balki shoirning tarixiy haqiqatni yashirin, ammo taʼsirchan shaklda yetkazish vositasidir. Arslon — adolatli podshoh timsoli. Shoir bu obraz orqali hukmdorning kuchi bilan emas, adolati bilan ulugʻlanishini uqtiradi. Fil — ogʻir, harakatsiz, vaznli, lekin masʼuliyatni bajarishga qodir emas hukmdor obrazi. Shamshir — adolat qudrati, zulmga qarshi kurash timsoli sifatida qoʻllanadi. Darvesh — xalqning koʻzini ocha oladigan, haqiqatni ayta oladigan ozod ruhli inson ramzi. Ushbu timsollar orqali shoir hukmdorlarning nohaqliklarini ochiq aytish imkoniyati boʻlmagan vaziyatda badiiy ifodaning qudratini ishga soladi. Badiiy timsollar shoirni siyosiy xavfdan saqlab qolish bilan birga, oʻquvchiga koʻp maʼnoli, chuqur mazmunli, tarixiy manzara kasb etgan obrazlarni taqdim etadi. Farogʻiy qahramonlarida ramziy maʼnolar oʻzaro uygʻunlashgani holda, oʻsha davrning muhim maʼnaviy holatini aks ettiradi: adolatga tashna xalq, vazifani bajarmagan amaldorlar, maʼnaviy yetuklikdan yiroq podshohlar — bularning barchasi poetik timsollar orqali koʻzgudek namoyon boʻladi. Turdi Farogʻiy gʻazallarining eng muhim xususiyatlaridan biri — ularning xalq ruhiyati bilan uygʻunligidir. Shoir xalqning dardi, iztiroblari va orzu-armonlarini oʻz qalami bilan ifodalar ekan, tarixiy haqiqatni aynan xalqning nigohi orqali koʻrsatadi. Bunda shoirning asarlari siyosiy tahlildan koʻra, maʼnaviy va axloqiy baholashga tayanadi. Farogʻiyning adolat haqidagi qarashlari faqat hukmdorga emas, balki jamiyatdagi har bir mansabdor shaxsga qaratilgan. Uning

gʻazallarida “adolat”, “haq”, “vijdon”, “haqiqat”, “poymol etilgan inson qadri” kabi tushunchalar muhim badiiy va ma’naviy tayanch vazifasini bajaradi. Aynan mana shu jihatlarda shoirning lirikasini tarixiy haqiqat bilan yanada boyitadi.

Turdi Farogʻiy gʻazallari oʻzbek mumtoz adabiyotining ijtimoiy-siyosiy tematikasi keng yoritilgan namunalaridan biri boʻlib, ular tarixiy haqiqatning badiiy talqini sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Shoir badiiy timsollarni mahorat bilan qoʻllab, adolatsizlik, siyosiy beqarorlik va xalqning iztiroblarini obrazlar orqali ifodalab, tarixiy voqealarni poetik haqiqat darajasiga koʻtargan. Uning lirikasida tarixiy haqiqat va badiiy timsollar uygʻunlashib, oʻz davrining ruhiy manzarasini chuqur aks ettiradi. Shu bois Farogʻiy ijodi oʻzbek adabiy tafakkurida muhim oʻrin tutadi va uning gʻazallari tarixiy xotiraning badiiy timsolidur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gʻulomov A. Oʻzbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 1976.
2. Shodmonov Q. XVII asr oʻzbek adabiy muhitida ijtimoiy-siyosiy lirika. — Toshkent: Yozuvchi, 1983.
3. Sodiqov Q. Oʻzbek mumtoz adabiyotida realizm unsurlari. — Toshkent: Akademnashr, 2005.
4. Yoʻldoshev Q. Oʻzbek lirikasi taraqqiyot bosqichlari. — Toshkent: Universitet, 1999.
5. Turdi Farogʻiy. Devon. Ilmiy-tanqidiy matn. — Toshkent: Fan, 1971.